

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА У ДІТЕЙ ІЗ
ТРЕТІМ РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала студентка KorLs1-M19z групи
заочної форми навчання
спеціальності: 016 Спеціальна освіта (Логопедія)

Русанова Наталія Анатоліївна

Керівник:

Левицький В.Е. кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Вержиховська О.М. кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

м.Кам'янець-Подільський – 2021 року

План

Вступ	3
Розділ I. Теоретичні основи питання розвитку словника у дітей дошкільного віку	
1.1. Основи психоневрологічного розуміння загального недорозвитку мовлення.....	6
1.2. Сутність розвитку словника дітей дошкільного віку.....	16
1.3. Особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....	25
Висновки до розділу	33
Розділ II. Методика експериментального вивчення особливостей стану розвитку та формування словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення	
2.1. Мета, завдання, опис методики констатувальної частини дослідження.....	37
2.2. Аналіз та інтерпретація даних констатувальної частини дослідження.....	43
2.3. Завдання, принципи та зміст словникової роботи з старшими дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення.....	47
2.4. Розвиток словника дошкільників із загальним недорозвитком мовлення дидактичними іграми.....	62
Висновки до розділу	67
Висновки	71
Список використаних джерел	76

Вступ

Актуальність дослідження. У методиці словникова (або лексична) робота розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність, яка забезпечує активне засвоєння словникового складу рідної мови. Розвиток словника розуміють як тривалий процес кількісного накопичення слів, засвоєння їх соціально закріплених значень і формування уміння використовувати у конкретних умовах спілкування. Слово забезпечує зміст спілкування. Вільне усне (і писемне) мовлення спирається насамперед на володіння достатнім словниковим запасом.

Одним з найбільш поширених порушень мовленнєвого розвитку є загальний недорозвиток мовлення. Вперше у 50-60 р. ХХ століття відхилення у формуванні мовлення стали розглядати як порушення розвитку, що протікають за законами ієрархічної будови вищих психічних функцій. Правильне розуміння системи загального недорозвитку мовлення, причин, що лежать в його основі, різних співвідношень первинних і вторинних порушень необхідне для відбору дітей у спеціальні (інклюзивні) заклади, вибору найбільш ефективних прийомів розвитку і корекції, для попередження можливих ускладнень у шкільному навчанні. Формування словника є найдзвичайно важливою задачею, вирішення якої допоможе наблизити дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку до опанування лексичною компетенцією.

Актуальність проблеми очевидна, оскільки без глибокого знання особливостей розвитку словника важко уявити подальший розвиток наукових і практичних питань з сфери спеціальної методики мови та логопедії, зокрема створення ефективних засобів навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Проблема розвитку словника дошкільників є складною та багатоаспектною, тому вивчення наукових джерел показало значну увагу науковців до проблеми словникової роботи – зокрема, у контексті комунікативно-мовленнєвого розвитку особистості: це праці А.Арушанова, А.Богуш, О.Гвоздева, Л.Калмикової, Л.Колунова, О.Корніяки, Г.Ніколайчук,

Ф.Сохіна, В.Тищенко, М.Шеремет та ін.; етапність засвоєння слова як сигналу у контексті взаємодії сигнальних систем (І.Горєлов, Н.Данилова, М.Кольцова, І.Павлов, К.Сєдов); збагачення словника дітей раннього віку (Ю.Аркін, В.Гербова, Г.Ляміна); особливості становлення та розвитку словника дітей (В.Логінова, В.Коник, М.Коніна, В.Яшина).

Розвиток словника дітей дошкільного віку досліджувався у різних навчальних умовах. Зокрема, Л.Алексеєнко-Лемовська розглядає процес збагачення словника в умовах театральної-ігрової діяльності; Н.Луцан звертається до потенціалу народних ігор для розвитку активного та пасивного словників дошкільників; В.Коник досліджує проблему розвитку лексики молодших дошкільників під час ознайомлення з природою; Ю.Руденко вказує на освітні можливості української народної казки для збагачення словника дитини експресивною лексикою; дослідження Н.Горбунової зорієнтоване на вивчення розвитку словника саме у дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз літературних джерел свідчить про наявність інтересу у представників спеціальної освіти: В.Юртайкін, В.Балобанова розробили методику з виявлення стану словника у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення; питаннями корекційно-розвивального впливу займалися: М.Шеремет, В.Тищенко, Ю.Рібцун, Л.Трофименко, Н.Кравець, А.Богуш, Н.Чередніченко, І.Марченко, та ін.

Мета дослідження – виявити особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня та обґрунтувати і реалізувати методику відповідної корекційно-розвивальної роботи.

Гіпотеза: у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення стан розвитку словника потребує застосування спеціальної методики корекційно-розвивальної роботи.

Об'єкт дослідження – лексична сторона мовлення дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Завдання дослідження:

1) вивчити і проаналізувати теоретичні основи питання розвитку словника дітей старшого дошкільного віку у психолого-педагогічній та спеціальній логопедичній літературі;

2) вивчити і проаналізувати особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення;

3) обґрунтувати методiku корекційно-розвивальної роботи стосовно словника дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення;

4) сформулювати висновки проведеного дослідження.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, констатувальний експеримент, якісний і кількісний аналіз отриманих даних, наукового узагальнення.

Елементи наукової новизни одержаних результатів: уточнено окремі змістові сторони наповнення поняття „словникова робота”.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть враховуватись при створенні корекційних програм, рекомендацій стосовно навчально-виховної роботи з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку у закладах дошкільної освіти та батьками дітей.

База дослідження: комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад №26 «Веселка» Вінницької міської ради, м.Вінниця.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Висновки

Проблема розвитку лексичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення не втрачає своєї актуальності. До того ж у наш час їй надано новий імпульс, обумовлений входженням в орбіту логопедії ряду суміжних наук, серед яких виділяють лінгвістику і психолінгвістику.

Інтегровані дослідження розширюють уявлення про організацію лексичної семантики у дітей з мовленнєвим недорозвитком, визначають потенції розвитку одного з кодів мови, як на рівні окремого значення слова, так і на рівні всієї семантичної структури слова в цілому. Функціональний аспект лексики особливо важливий при корекції мовленнєвого недорозвитку, оскільки спілкування передбачає не тільки розуміння значення слів, але й вміння скласти з них в ході комунікації висловлювання, адекватно відображають інформацію, яку мовець хоче передати.

У розвитку словника дітей дошкільного віку виділяють дві сторони: кількісне збільшення словникового запасу та його якісний розвиток, тобто оволодіння значенням слів.

У процесі розвитку дитини слово змінює свою смислову структуру, збагачується системою зв'язків і стає узагальненням більш високого типу. При цьому значення слова розвивається у двох аспектах: смисловому і системному. Смисловий розвиток значення слова полягає у тому, що у процесі розвитку дитини змінюється віднесеність слова до предмета, системи категорій, в яку включений даний предмет. За мірою розвитку дитини лексика не тільки збагачується, але й систематизується. Слова групуються у семантичне поле. Семантичне поле – це функціональне утворення, групування слів на основі спільності семантичних ознак. Слова не тільки об'єднуються, але й розподіляються всередині семантичного поля. Формується ядро і периферія. Ядро складають найбільш поширені слова, які мають виражені семантичні ознаки, а периферія – малочислені слова.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення запізнюється процес формування семантичних полів. Про не сформованість семантичного поля говорить і кількісна динаміка випадкових асоціацій.

Розвиток словникового запасу хоча і визначається первинним завданням навчання, однак досі не склалася цілісна система корекції яка базується на сучасних уявленнях про мовленнєву діяльність, на функціонально-семантичному підході до проблеми оволодіння комунікативними одиницями мови. Це свідчить про необхідність вдосконалення логопедичної роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення, а також на відбір і структурування матеріалу з орієнтацією на різні етапи навчання, з поступовим зростанням обсягу лінгвістичної інформації, ускладненням її характеру і форм подачі. Зміст словникової роботи передбачає поступове розширення, поглиблення і узагальнення знань про предметний світ.

Аналіз отриманих даних дозволяє відзначити, що ніхто з дітей не показав високий рівень розвитку словника; 40% дітей показали середній рівень розвитку словника; у той же час більша кількість дітей (60%) мають низький рівень розвитку словника.

Слід зазначити, що у процесі дослідження зіткнулися з деякими особливостями словника дітей із загальним недорозвитком мовлення: діти намагалися замінити іменники, зокрема, прикметниками або жестами. Мали місце часті паузи, роздуми, прохання про допомогу, підказку. Відзначалася бідність у вираженні якісних ознак, неточність висловлювань, помилки. Викликало труднощі завдання, де потрібно було описати лисицю, дати відповідь де живуть риби, не знали назви дитинчат корови, коня. Наприклад: діти із визначеним середнім рівнем розвитку словника допускали помилки у відповідях, не правильно використовували іменники у давальному відмінку однини, у родовому відмінку множини; не правильно утворили наказовий спосіб окремих дієслів, при складанні речень потребували незначної допомоги; важко добирали спільнокореневі слова; добір синонімів та антонімів проходив також із помилками.

Діти, які показали низький рівень розвитку словника (6 дітей) змогли виконати завдання лише з активною допомогою. У їх висловлюваннях відсутня повнота і розгорнутість, скорочувалися ознаки опису. При аналізі відповідей дітей виявили, що: одна дитина не назвала всі картинки із серії «Транспорт», не змогла відповісти на питання про ознаки тіла тварин, не знає, чим харчується ведмідь, спосіб пересування змії. Інша не змогла відповісти на питання "Де живе риба?", не знає, як називаються дитинчата собаки і корови, на чому катаються по снігу. Інший хлопчик не зміг назвати спосіб пересування машини. Погано диференціюють інші діти картинки з серії «Домашні і дикі тварини», «Транспорт». Не відповіли на питання «Що світить вночі?».

Діти, які показали низький рівень розвитку активного словника (60 %) співвідносили відповіді із запитаннями та уточненнями дорослого. Важко давався добір синонімів і антонімів; утворення речень на задану тему та із завданням ввести словосполучення у речення проходило важко, зокрема неправильно використовували прийменники і прислівники.

Відзначалася бідність у вираженні якісних ознак, одноманітність синтаксичних конструкцій, бідність і неточність висловлювань. Діти були зацікавлені у завданнях, у деяких випадках аргументували свої судження, виправляли помилки з допомогою. Викладена інформація була хаотична, засоби використовувалися неправильно. Діти були не у змозі описати предмет самостійно. Майже, за поодиноким виключенням не назвали жодної професії. Важко узагальнювали смислові ряди слів.

Однією з виражених особливостей мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення є більш значна, ніж у нормі, розбіжність у обсязі пасивного і активного словника. Дошкільники із загальним недорозвитком мовлення розуміють значення багатьох слів; обсяг їх пасивного словника близький до норми. Однак використання слів у експресивному мовленні, актуалізація словника викликають великі труднощі.

Таким чином, отримані дані підтверджують на даному етапі наше припущення і відомості з літературних джерел про те, що у дітей із загальним

недорозвитком мовлення III рівня є відставання від норми з розвитку словникового запасу і вони потребують організації спеціалізованої корекційно-розвивальної роботи за цим напрямком.

Завдання словникової роботи визначають, виходячи з особливостей словника дітей. Виділяють загальні та спеціальні завдання. До загальних завдань відносять:

- збагачення словника новими словами, засвоєння дітьми раніше невідомих слів, а також нових значень низки слів, які вже є у лексиконі. Збагачення словника відбувається за рахунок загальноповсякденної лексики (назви предметів, дій, ознак і якостей тощо);

- закріплення та уточнення словника. У дітей із ЗНМ слово не завжди пов'язане з уявленнями про предмет;

- активізація словника, перехід слів з пасивного словника (словник, який дитина розуміє, пов'язує з певними уявленнями, але не використовує у власному мовленні) у активний (слова, які дитина не лише розуміє, а й активно і усвідомлено використовує у мовленні). Звертають увагу на уточнення значення слів на основі протиставлення антонімів і зіставлення слів, близьких за значенням, а також на засвоєння відтінків значень слів, на розвиток гнучкості словника, на використання слів у зв'язному мовленні;

- вилучення з мовлення дітей нелітературних слів (діалектні, жаргонні, простомовні). Це важливо, якщо діти перебувають в умовах несприятливого мовленнєвого середовища.

До спеціальних завдань відносять: збагачення словника дітей народними образними виразами, прислів'ями, приказками, антонімами, синонімами, метафорами, епітетами, емоційною лексикою, засвоєння дітьми узагальнень, понять, переносного значення слова, формування навичок словотворення тощо.

На основі визначених принципів словникової роботи, формування та розвитку словника здійснюється за напрямками:

- Розширення обсягу словника.

- Формування структури значення слова.
- Розвиток лексичної системності та семантичних полів.
- Формування парадигматичних та синтагматичних зв'язків слів.
- Розвиток словотворення.
- Уточнення граматичного значення слова.

Виділяють дві групи методів розвитку словника.

До першої групи методів належать: а) безпосереднє ознайомлення з довкіллям, формування та збагачення словника: розгляд та обстеження предметів, спостереження, огляди, цільові прогулянки та екскурсії; б) опосередковане ознайомлення з довкіллям, формування та збагачення словника: розгляд картин із малознайомим змістом у супроводі бесіди, читання художніх творів, показ кіно-, відео- фільмів, перегляд телепередач, показ різного роду театрів, дидактичні ігри з іграшками, предметами, картинками. В основі цих методів лежить чуттєвий досвід дитини.

До другої групи методів відносять: розгляд та опис знайомих предметів, іграшок, картин зі знайомим змістом, читання віршів та оповідань пізнавального змісту, усна народна творчість, дидактичні ігри і, особливо, словесні дидактичні ігри та вправи.

Саме цими методами проводилася робота з розвитку активного словникового запасу дітей старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Алексина Л.И. Динамика речевого развития умственно отсталых детей с нарушениями речи. – К.: Педагогика, 1977. – 238 с.
2. Біляєв О.М. Сучасний урок української мови. – К.: Радянська школа, 1981. – 180 с.
3. Белая А.Й. Подолання нерізко вираженого загального недорозвитку мовлення у молодших школярів (Методичні рекомендації для вчителів-логопедів). – Хмельницький: ТУП, 2001. – 100 с.
4. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
5. Блінова Г.Й., Черпіта О.Р. Дидактичний матеріал для подолання дислексії у дітей. – К.: Радянська школа, 1991. – 128 с.
6. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.П. Психология усвоения знаний в школе. – М.: Просвещение, 1979. – 163 с.
7. Вавина Л.С. Методические рекомендации по обучению грамоте учащихся I-II отделений вспомогательной школы. – К.: РУМК, 1990. – 112 с.
8. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання рідної мови в 1-4 класах. – К.: Радянська школа, 1991. – 175 с.
9. Гуцал Л.Л. Миронова С.П. Теоретичні аспекти та методика подолання заїкання у молодших школярів: Навчально-методичний посібник. – Хмельницький: Поділля, 2001. – 91 с.
10. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 223 с.
11. Дайри Н.Г. Как подготовить урок истории. – М.: Педагогика, 1974. – 32 с.
12. Дідора М.І., Ковальчук Т.Г., Стельмах В.О. Умови формування самостійності молодших школярів // Початкова школа. – 1989. – №3. – С.15-16.
13. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – К.: «МП Леся», 2011. – 528 с.
14. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Радянська школа, 1995. – 200 с.

15. Друзь Б.Г. Виховання пізнавального інтересу молодших школярів в процесі навчання. – К.: Радянська школа, 1978. – 160 с.
16. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 96 с.
17. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – М.: Просвещение, 1971. – 240 с.
18. Загальна психологія: Підручник / О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. – К.: Либідь. – 2005. – 464 с.
19. Дороз В.Ф. Методика викладання української мови у вищій школі. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
20. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филічєва Т.Б. Преодоление задержки речевого развития у дошкольников. – М.: Просвещение, 1973. – 190 с.
21. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-е вид., – К.: Одеса-Либідь, 1991. – 280 с.
22. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи. – М.: Просвещение, 1985. – 315 с.
23. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с.
24. Коваль Г.П., Іванова Л.І., Суржук Т.Б. Методика читання. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 280 с.
25. Коваленко М. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник / М.Коваленко. – К.: Центр Літератури, 2006. – 664 с.
26. Коваль Н.С. Самостійна робота учнів на уроках природознавства. – К.: Радянська школа, 1982. – 96 с.
27. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: теорія і практика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 288 с.
28. Косенко К.М. Основи загальної педагогіки: курс лекцій для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів / К.М. Косенко. К.: Повний світ, 2005. – 184 с.

29. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива. Система личных взаимоотношений. – Минск: Народная Асвета, 1984. – 240 с.
30. Кононко О.Л. Як виявити рівень самостійності учнів // Початкова школа. – 1989. – №1. – С. 40-44.
31. Корекційна спрямованість початкового навчання у спеціальній школі інтенсивної педагогічної корекції: Методичні рекомендації /Укл. Л.С. Вавіна. – К.: ІСДО, 1995. – 60 с.
32. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. – Київ: Київська книжкова фабрика, 1995. – 304 с.
33. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови . – К.: А.С.К., 1999. – 276 с.
34. Лалаєва Р.И. Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников: Учебное пособие. – СПб.: Союз, 1998. – 224 с.
35. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, С.В. Зорина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 304 с.
36. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1994. – 289 с.
37. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии. – М.: Просвещение, 1978. – 190 с.
38. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. – М.: Наука, 1989. – 205 с.
39. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.
40. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
41. Лопатина Л.В., Серебрякова Н.В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников (Коррекция стертой дизартрии): Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2001. – 371 с.

42. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии). – М.: Просвещение, 1978. – 165 с.
43. Малярчук А.Я. Розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів / А.Я.Малярчук. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 212 с.
44. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2005. – 164 с.
45. Марченко І.С. Навчання дошкільників із порушеннями мовлення розповіді за картинами // Корекційна педагогіка. – 2008. – №2. – С.18-23.
46. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 288 с.
47. Марчук Л.Б. Самостійна робота як метод урізноманітнення навчальної діяльності учнів // Рідна школа. – 2000. – №4. – С. 84-88.
48. Мельник Ю. Самостійна робота у системі індивідуального навчання учнів сільських шкіл // Рідна школа. – 2002. – №6. – С. 51-53.
49. Методика української мови / Під редакцією С.І. Дорошенко – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.
50. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях. – М.: Просвещение, 1991. – 180 с.
51. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. – 204 с.
52. Нарушение речи у дошкольников. Сост. Р.А. Белова-Давид. М.: Просвещение, 1972. – 204 с.
53. Основы коррекционной педагогики / Под ред. В.А. Липы. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.

54. Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології. Навчальний посібник. – К.: Українська енциклопедія, 1995. – 254 с.

55. Прикладна корекційна психопедагогіка: Олігофренопедагогіка. Навчальний посібник / За ред. О.В. Гаврилова, В.О. Липи / Олексій Вікторович Гаврилов, Володимир Олександрович Липа, Олександр Миколайович Ляшенко, Вадим Едуардович Левицький, Олег Миколайович Опалюк, Євгенія Володимирівна Данильченко, – Кам'янець- Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2014. – 592 с.

56. Розвиток розуміння мови у молодших школярів з мовленнєвим недорозвиненням: Методичні рекомендації / Укл. В.В. Тарасун, М.В. Шевченко. – К.: РУМК, 1992. – 124 с.

57. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.

58. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: Посібник для вчителя. – К.: Магістр-8, 1997. – 256 с.

59. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К.: Промінь, 2000. – 75 с.

60. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования / Е.Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.

61. Соботович Є.Ф. Порухення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник / Є.Ф. Соботович. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.

62. Соботович Є.Ф. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс / Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко. – К.: Актуальна освіта, 2004. – 144 с.

63. Соботович Е.Ф. Методика виявлення речевих порушень у дітей і діагностика їх готовності к шкільному навчанню. – К.: ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.

64. Соботович Е.Ф. Порушення речевого розвитку у дітей і шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.

65. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За ред. В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

66. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. 2 вид. – К.: Вища школа, 2000. – 451 с.

67. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково методичний посібник / Пометун О.І., Пироженко Л.В. / За ред. О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

68. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. – 348 с.

69. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія та практика сучасної логопедії: Зб. наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. С. 45-51.

70. Тоцька Н.І. Фонетика. Дидактичний матеріал з української мови. – К.: Освіта, 1998. – 215 с.

71. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович – К.: «Актуальна освіта», 2007. – 120 с.

72. Тюріна В.О. Формування пізнавальної самостійності учнів. – К.: Радянська школа, 1994. – 174 с.

73. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. Інтегрований курс / За ред. А.П. Каніщенко, Г.О. Ткачук. – К.: Промінь, 2003. – 232 с.

74. Ульянова Т.К. Методика преподавания грамматики и развития речи учащихся вспомогательной школы. – К.: КГПИ, 1990. – 94 с.

75. Федоренко І.Т. Формування самостійності учнів у навчально-виховній роботі школи. – К.: Радянська школа, 1983. – 151с.

76. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). – К.: Видавничий дім «Слово», 2012. – 208 с.